

1 Benedictijnse spiritualiteit¹

1.1 Inleiding

De Regel van Benedictus kan gezien worden als een vroegchristelijke basis voor het werken en leven in en het leiden van een klooster-gemeenschap of een andere organisatie. Benedictus' Regel is de drager van en ademt de geest van wat genoemd wordt 'de Benedictijnse spiritualiteit'. Dit hoofdstuk is bedoeld om een globale indruk en een globale historische schets te geven van de Regel van Benedictus, de Benedictijnse spiritualiteit en haar plaats binnen de ontwikkelingen van het christendom.

Dit hoofdstuk kunnen we beschouwen als een inleiding in de Benedictijnse spiritualiteit en als een betekenskader voor de Regel van Benedictus. De Regel vormt een integraal onderdeel van dit boek en is aan het eind van het boek in z'n geheel weergegeven. De Regel wordt in alle hoofdstukken veel geciteerd. Bij citaten wordt aangegeven waar het betreffende citaat te vinden is door de algemeen gebruikelijke aanduiding RB, met hoofdstuknummer en vers, bijvoorbeeld: ^{RB4,2}.

In de volgende hoofdstukken lezen we hoe de Regel als basis voor christelijk leiderschap en management, maar ook als handleiding voor een christelijke manager kan dienen. Die hoofdstukken kunnen de vraag naar de historische achtergrond en betekenis van de spiritualiteit van deze Regel oproepen. Dit hoofdstuk is, zoals gezegd, bedoeld als een kort antwoord op die vraag.

Benedictijnse spiritualiteit

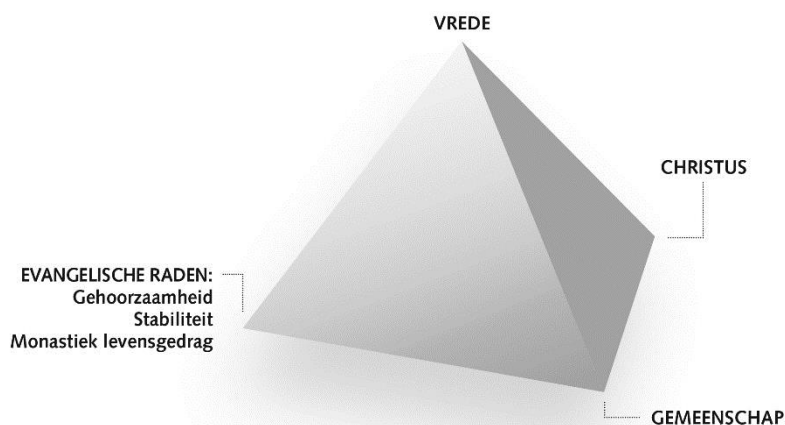
Het vroege christendom heeft zich op twee geheel verschillende manieren ontwikkeld en verspreid, er zijn daardoor twee tradities ontstaan. De ene traditie is die van het 'woestijn-christendom' en de andere die van de kerken. Deze beide tradities komen samen in de Benedictijnse spiritualiteit. Onder spiritualiteit verstaan we: 'geestelijk leven', 'een innerlijke geestelijke houding', 'innerlijk zielenleven' en 'datgene wat op het geestelijke gericht is'. Het heeft de betekenis van in beweging gezet worden, van levend persoon zijn en van gedrevenheid. Bijbels gezien heeft het de betekenis van gedreven worden door God. Spiritualiteit staat voor een leven geleid door de Geest: Spiritus Sanctus is Latijn voor Heilige Geest. Spiritualiteit is doorgaans aanwezig als een stille kracht op de achtergrond, als een bezieling en oriëntatie. Maar soms is de spiritualiteit heel bewust aanwezig en vraagt om vormgeving en doordenking. De Benedictijnse spiritualiteit kenmerkt zich door 'niets boven de liefde van Christus stellen', leven in nederigheid, gehoorzaamheid en naastenliefde en een leven gericht op het zoeken van God, monnik betekent Godzoeker. De community, de leefgemeenschap van de monniken, is een leerplaats van de spiritualiteit: ^{«RBProloog, 45.} *Wij willen daarom een oefenschool gaan stichten voor de dienst van de Heer*".

De Benedictijnse spiritualiteit is, zo blijkt ook uit de volgende hoofdstukken, gebaseerd op de liefde van Christus, die de basis vormt voor al het handelen van elke persoon

---

¹ Uit: Christelijk management volgens de Regel van Benedictus (2016), dr. Tom van den Belt, www.beltomadvies.nl

binnen de gemeenschap. Iedereen maakt zijn eigen belangen en de eigen wil ondergeschikt aan die van de gemeenschap en van de ander. Zij brengen hiermee in praktijk wat in veel Psalmen staat, namelijk dat men God in de gemeenschap zal prijzen. “Ik zal uw naam verkondigen bij mijn broeders, en U prijzen in de gemeenschap” – o.a. Psalm 22:23–. Iedereen binnen de gemeenschap is gezamenlijk gericht op en verantwoordelijk voor de vrede. Hiermee brengt men de ‘vrede van Christus’ in praktijk. Niet voor niets gebruikten Benedictijnen het woord PAX –vrede– als groet. Elke persoon die wil leven vanuit de Benedictijnse spiritualiteit laat zich leiden door de zogenaamde ‘evangelische raden’, de raadgevingen voor een christelijk leven, zoals we die vanuit de evangeliën leren. In de monastieke traditie zijn dat: gehoorzaamheid, stabiliteit (stabilitas) en monastiek levensgedrag (conversio morum, letterlijk: bekering van zeden). Meer alledaags vertaald kan gezegd worden: matigheid, nederigheid en tevredenheid, trouw en loyaliteit. De spiritualiteit van de Regel van Benedictus kan als een piramide getekend worden, zie figuur 1.1, waarbij we het gedrag zien, een bescheiden houding, ten dienste van de gemeenschap en altijd gericht op vrede, waarbij in alles de liefde van Christus herkenbaar is.

figuur 1.1 Benedictijnse spiritualiteit

We geven eerst een korte schets van de beide hiervoor genoemde tradities, waardoor de Regel van Benedictus en de daarin vervatte spiritualiteit beter begrepen kan worden. Tegelijkertijd blijkt dan ook dat de Regel zijn plaats heeft binnen het algemene (=katholieke) christendom. Overigens zal deze inleiding zeer beperkt zijn. Over de ontwikkeling van het christendom en van de (Benedictijnse) kloostertraditie en -orden zijn vele boeken geschreven, waar we graag naar verwijzen.

1.2 Het vroege christendom

In de derde eeuw na Christus ontstonden twee religieuze christelijke tradities. De woestijntraditie is gekenmerkt door alleenwonende kluizenaars of heremieten en kleine niet-georganiseerde groepen gelovigen, leerlingen of discipelen van deze kluizenaars, soms wonend in kleine gemeenschappen. In Jezus' tijd was het al gebruikelijk dat kluizenaars en andere mensen zich voor een kortere of langere tijd terugtrokken in de woestijn. Voor veel plaatsen bevond de woestijn zich ongeveer buiten de dorpsgrenzen. In Lucas 7 vraagt Jezus aan de volgelingen van Johannes: ²⁴ “Waar zijn jullie in de woestijn naar gaan kijken? Naar het wuiven van het riet in de wind? ²⁵ Wat zijn jullie dan gaan zien? Een mens die zich in fraaie gewaden hulde? Welnee, want wie voorname kleding draagt en in weelde leeft, woont in een paleis. ²⁶ Wat zijn jullie dan wel gaan zien? Een profeet? Jazeker, zeg ik jullie, en zelfs meer dan een profeet”.

De kluzenaars gingen in de woestijn in grotten, of hutjes tegen de bergwand wonen en zochten in de eenzaamheid naar wijsheid, innerlijke rust, meditatie en diepe religieuze ervaringen. Deze kluzenaars zochten God en dienden hem in afzondering, stilte en contemplatie, waardoor zij konden groeien in geloof. Hun bestaan was primitief en sober, maar vooral ook leefden zij vaak in strenge ascese, dat wil zeggen een strenge vorm van onthouding van elke vorm van genieten. Een moeilijke en harde weg om zo dicht mogelijk bij God te komen. Zij kozen deze weg in radicale navolging van Christus' oproep om je vader en moeder te verlaten en afstand te nemen van de wereld en Zijn kruis op te nemen.

Deze kluzenaars zijn bekend geworden als de woestijnvaders en dan in het bijzonder – vanaf de vierde en vijfde eeuw– de Egyptische woestijnvaders. Zij werden in de wijde omgeving bekend als zeer wijze mannen en vrouwen. Deze wijze mensen werden aangesproken met 'abba' en 'amma', liefdevol en eerbiedig als 'vader' en 'moeder'. Vaak werden zij om raad gevraagd over levens- en geloofsvragen, die vaak ook betrekking hadden op morele en religieuze kwesties. Er zijn veel boeken bekend met korte verhalen en citaten van deze woestijnvaders, waaruit hun grote wijsheid en scherpe inzichten in het menselijk bestaan blijken. De woestijnvaders en -moeders stelden zich ten dienste van de geloofsgemeenschappen, waarvoor zij, naar hun overtuiging, in de woestijn de demonen bestreden. Gastvrijheid en zorg voor armen en zieken behoorden voor hen tot de belangrijkste aspecten van het leven in dienst van God. Bekende woestijnvaders zijn de abba's Johannes de Kleine, Agathoon, Bessarioon, Poimen en Arsenius. Bekende amma's zijn Synkletika en Theodora.

De tweede traditie is die van de 'georganiseerde' christelijke geloofsgemeenschappen, vaak in de vorm van kerken. Aanvankelijk ontstonden de christelijke kerken uit de evangelisatiebezoeken van Paulus en andere apostelen. We gaan verder met de ontwikkeling van de westerse christelijke kerken. Het is bijvoorbeeld bekend dat in India door zendingswerk van de apostel Thomas de christelijke Thomaskerk is ontstaan. Die wordt verder buiten beschouwing gelaten.

De christelijke kerken ontstonden in de meeste situaties vanuit de Joodse gemeenschappen en vanuit de Joodse synagogen. De brieven van Paulus en de andere apostelen geven hiervan een globaal beeld. In de eerste twee eeuwen ontstonden de christelijke kerken rondom de Middellandse Zee en in Zuid-Europa. We spreken vaak over de eerste christengemeenten als begin van de vroegchristelijke kerk. De christelijke kerk ontwikkelde zich in de eerste eeuwen tot een kerk met een min of meer duidelijke organisatie.

In de loop van de vroege geschiedenis hebben al diverse theologisch-filosofische debatten plaatsgevonden, die leidden tot verschillende christelijke stromingen. Een belangrijk onderwerp van kerkelijke strijd was de goddelijkheid van Christus. Ook de samenstelling van de Bijbel was een belangrijk onderwerp dat tegen het eind van de vierde eeuw zijn beslag kreeg. De verbondenheid van de kerk met de wereldleiders, zoals de keizers, was van groot belang bij de wordingsgeschiedenis van de kerk. De kerk als instituut maakte een grote ontwikkeling door vanaf de 'Vrede van Constantijn' in 313 na Chr., waarbij keizer Constantijn de bisschoppelijke kerk institueerde. In die tijd werd vastgelegd dat Christus de zoon van God is en de drie-eenheid van God werd als officiële kerkleer aanvaard. In die tijd bestond de kerkelijke traditie uit een Griekse en uit een Romeinse stroming. Er waren vanouds vier patriarchaten: Jeruzalem, Antiochië, Alexandrië en Rome. De bisschop van Rome, patriarch van het Westen, gold als opvolger van de apostel Petrus op de zetel van Rome als "primus inter pares": de eerste onder de bisschoppen. De leidende bisschop van Rome kreeg de naam van Paus. De kerk van Rome werd als de algemene, katholieke kerk beschouwd en kreeg later de naam Rooms-Katholieke kerk.

Een van de meest belangrijke gebeurtenissen in het Europese christendom is de protestantse Reformatie –hervorming–, het ontstaan van de protestantse kerken. Deze Reformatie was de 16e-eeuwse scheuring –schisma–, die ingezet werd door Maarten Luther, Johannes Calvijn en andere vroege protestanten. Het startpunt van de Reformatie wordt traditioneel in 1517 gesitueerd, wanneer de Augustijnse monnik Maarten Luther zijn 95 stellingen ophangt aan de deur van de Slotkapel te Wittenberg. 31 oktober wordt ‘hervormingsdag’ genoemd. In zijn ‘disputatio’ klaagt Luther de machtsmisbruiken van de clerus aan binnen de Rooms-katholieke Kerk. Het Nederlandse en Schotse protestantisme is voornamelijk beïnvloed door het Calvinisme, terwijl het Duitse protestantisme voornamelijk Luthers is. In de loop der eeuwen zijn in heel Europa veel verschillende protestantse kerken ontstaan, variërend van de zeer behoudende puriteinse kerken tot de moderne evangelische gemeenten. Overigens zijn binnen het katholicisme ook een aantal kerken ontstaan, zoals de Oud Katholieke kerk en de apostolische katholieke kerk. De complexe en boeiende geschiedenissen van het ontstaan en de ontwikkeling van de diverse kerken en kerkstromingen binnen het katholicisme en protestantisme is uitgebreid in veel boeken beschreven, waar we graag naar verwijzen. In het kader van dit hoofdstuk beperken we ons tot de twee hoofdstromen kerken binnen het christendom, te weten de katholieke en de protestantse kerken.

Een aantal kerkvaders heeft grote invloed gehad op de theologische en spirituele geschiedenis van de christelijke kerk. Vaak wordt gesproken over ‘de grote vier’. Deze vier grote westerse kerkvaders zijn: Ambrosius van Milaan (†397), Hiëronymus van Bethlehem (†420), Augustinus van Hippo (†430) en paus Gregorius de Grote (†604). Bisschop Ambrosius heeft grote invloed gehad op de eenwording en de structuur van de kerk. Hij schreef veel boeken op het gebied van exegese, moraal en ascese. Hiëronymus is een van de belangrijkste Bijbelvertalers en heeft vele commentaren geschreven. Hij is onder meer verantwoordelijk voor de Bijbel in de Latijnse volkstaal: de Vulgaat. Hiëronymus speelt een belangrijke rol in het vaststellen van de definitieve canon van de Bijbel. Op grond van zijn werk en visie is een aantal boeken aangewezen als ‘apocrief’ of ‘deutero-canoniek’. Rooms-katholieken erkennen de ‘deutero-canonieke’ boeken als onderdeel van de Bijbel, terwijl protestanten zich beperken tot de canonieke boeken. Augustinus werd door zijn leermeester Ambrosius tot bisschop van zijn geboorteplaats Hippo gewijd. Augustinus wordt gezien als de meest invloedrijke dogmaticus van de christelijke geloofsleer. Paus Gregorius de Grote heeft de kerkstructuur en de maatschappelijke positie van de kerk ‘vastgelegd’. Hij regeerde de kerk als een staatsman en zorgde voor vrede van Rome, bij de aanvallen van de Longebarden. Door de missionaire inspanningen van Gregorius heeft de christelijke kerk zich verbreed over heel Europa.

Gregorius de Grote was zeer onder de indruk van de ‘Regula Benedicti’. Hij schreef een biografie over Benedictus van Nursia als tweede boek van zijn Dialogen, waardoor het Benedictijnse kloosterdom nog populairder werd. Gregorius was overigens ook een aanhanger van de ideeën en geloofsleer van Augustinus van Hippo.

Kloosters

Naast de ontwikkeling van de christelijke kerk en het woestijnmonnikendom, ontstonden verschillende kloosterorden. Dat zijn gemeenschappen van monniken of monialen (nonnen), die in afzondering van de wereld leven en werken. Zij zoeken God in hun ascetisch leven van de monastieke beloften: armoede, kuisheid en gehoorzaamheid. In veel gevallen hebben de kloosters of abdijen grote landerijen, bibliotheken en scholen. Tot in de wijde omgeving boden ze onderwijs en gezondheidszorg aan de omwonenden. Soms was er een beperktere invloed van een klooster naar de omgeving, vanwege de meer contemplatieve of beschouwelijke inslag, in plaats van de hiervoor genoemde actieve gemeenschappen. Bekende kloosterorden zijn de Benedictijnen, de Augustijnen,

de Franciscanen, de Norbertijnen, de Dominicanen en de Karmelieten. Daarnaast zijn er ook nog religieuze ridderorden, die zich voornamelijk op ziekenzorg en onderwijs richten, zoals de Tempeliers en de Orde van Santiago (Orde van Sint Jacob). Al deze orden zijn min of meer religieus gebonden aan de Rooms-katholieke kerk, onder meer door de kerkelijke tradities van gebeden en in de officies of erediensten. De Orde van Basilius is voor een deel gericht op de Rooms-katholieke traditie en voor een deel in de Oosters-orthodoxe, dan wel Oosters-katholieke traditie, onder meer met byzantijnse riten.

De meeste kloosterorden danken hun naam aan de kerkvader die als grondlegger van de orde gezien wordt, zoals de Benedictijnen, de Augustijnen en de Franciscanen. Er zijn in de loop van de geschiedenis veel afscheidingen ontstaan uit bestaande kloosterorden, vaak vanwege een verschil van inzicht over de mate van strengheid in de levensstijl. De nieuwe ordenaam verwijst dan weer naar de plaats van oprichting, levenshouding of nieuwe oprichter. In het algemeen bleef men zich in de nieuwe kloosterorde, of bij oprichting na 1550 congregatie genoemd, in de levensstijl houden aan de voorschriften voor de kloostergemeenschap, de Regel, van de oorspronkelijke orde. De meeste kloosterorden in Europa houden zich aan de Regel van Benedictus, ook al zijn ze verwant met een andere grondlegger dan Benedictus, zoals bijvoorbeeld ook de Orden van de Dominicanen en Norbertijnen. Daarnaast leeft een groot aantal kloosterorden volgens de Regel van Augustinus. Bekende andere Regels zijn die van Franciscus en Basilius. Jezuïeten leven volgens de Regel van Ignatius van Loyola. En de Karmelieten volgen de Regel van Albertus.

In het kader van dit boek blijft de beschrijving van de ontwikkelingen van de kloostertradities in Europa beperkt. Er zijn veel boeiende boeken geschreven over de vele kloosterorden.

1.3 De Regel van Benedictus

Benedictus van Nursia (480-547) werd in een adellijke familie geboren in Nursia, het huidige Centraal-Italiaanse Norcia in de streek Umbrië, dichtbij Perugia. 21 maart geldt als de sterfdag van Benedictus. Omdat die dag in de vastentijd valt, is 11 juli de belangrijkste feestdag van Benedictus geworden. Er is slechts weinig bekend over het leven van Benedictus. We kennen het leven van hem uit het verhaal van Gregorius de Grote. In het boek *Dialogen* wordt verteld wat er gebeurde in Benedictus' leven en hoe het klooster en de Regel voor monniken ontstonden.

Al op veertienjarige leeftijd sloot Benedictus zich aan bij een groep kluizenaars. Later leefde hij jarenlang alleen in een grot, waar hij veel mensen ontving. Uiteindelijk belandde deze groep in Subiaco, ten oosten van Rome, waar het klooster Santo Speco ontstond. Hij werd door de monniken, zijn volgelingen, tot overste gekozen in Vicovaro. De monniken vonden hem echter te streng, zodat ze het benauwd kregen en zelfs probeerden hem te vermoorden door hem een gifbeker voor te zetten. Om dit soort conflicten in het vervolg te vermijden stichtte hij zijn eigen gemeenschap op de berg Monte Casino. Dit klooster werd in 577 door de Longabarden verwoest, waarna de monniken vluchtten. Er bleef niets over van de nalatenschap van Benedictus, behalve zijn Regel voor monniken, die hij in 530 op vijftigjarige leeftijd geschreven had. Dit klooster, waar Benedictus abt was, wordt gezien als de plaats waar de Orde van Benedictus is ontstaan. Wereldwijd wordt deze orde aangeduid met de letters OSB of o.s.b., Ordo Sacti Benedicti.

Benedictus wordt algemeen beschouwd als grondlegger van het kloosterleven in de Latijnse Kerk en met name in Europa. Op 24 oktober 1964 werd Benedictus door de Rooms-Katholieke Kerk uitgeroepen tot 'Patroon van Europa'.

Benedictus stichtte in de christelijke geschiedenis niet het eerste klooster, integendeel. Zoals gezegd ontstonden reeds vanaf het begin van de kerkgeschiedenis kloostergemeenschappen. Een kleine honderd jaar voor de geboorte van Benedictus stichtte Augustinus een klooster in Hippo. Vanuit dit klooster werden vele klooster gesticht in Noord-Afrika en Europa. En daarmee bouwde Augustinus voort op een traditie van de voorgaande eeuwen. Voor het leven in het klooster had Augustinus een kleine praktische Regel geschreven. Deze Regel wordt 'de Regel der liefde' genoemd. De kloosters die hun leven richtten volgens deze Regel van Augustinus rekenden zich tot de Orde van Augustinus. Andere kloosterorden en –tradities brachten ook eigen structuren en voorschriften voort in de vorm van een Regel. Dat waren de Regels van Pachomius (†346), Basilius (†379) en Horsiesios (†387). Deze Regels waren, net als die van Augustinus, een bron van inspiratie voor Benedictus. Verder heeft Benedictus zich gebaseerd op andere destijds bekende Regels, zoals die van de Lérins kloosters uit Zuid-Gallië en een zogenaamde 'Regula Magistra' –Regel van de Meester, RM–, waarvan de auteur onbekend is. Deze laatste bood een belangrijke basis voor de structuur van de Regel van Benedictus. Onderlinge vergelijking van de RM met de Regel van Benedictus wijst op veel plaatsen aan dat Benedictus' Regel veel milder is en meer nadruk legt op de onderlinge liefde binnen de gemeenschap.

Het monastieke leven onder Pachomius was nogal chaotisch, evenals zijn Regel. Zowel Basilius als Horsiesios wilden daar verbetering in aanbrengen. De Regel van Benedictus wordt wel eens een reconstructie van de Regel van Basilius genoemd. We denken dat hiermee aan de grootheid van de Regel van Benedictus schromelijk tekort wordt gedaan. Uit de genoemde commentaren valt te leren dat Benedictus' Regel gebaseerd is op zeer grote kennis van de Bijbel en de kerkelijke en monastieke historie en literatuur.

De Regels waren allen uitermate op de Bijbel gebaseerd, maar hadden doorgaans een tamelijk hard en ascetisch karakter. Voor een deel was dit terug te voeren op de 'woestijntraditie'. De Regel van Benedictus voegt twee tradities samen: het ascetische en harde van de woestijntraditie en de traditie gebaseerd op naastenliefde, zoals die van Augustinus. Gregorius schreef dat Benedictus *'bovenmate glansde door wat hij ons leerde'*. Hij sprak over de Regel van Benedictus dat deze: *'in wijze matiging ongeëvenaard, van taal kristalhelder'* was. Hij zei dat Benedictus niet anders kon schrijven dan wat hij geschreven heeft, omdat hij zelf zo leefde en niet anders kon dan zo leven. In de Dialogen lezen we: *"Wie zijn leven en wandel werkelijk tot in de finesses wil leren kennen, kan in de voorschriften van die Regel alles vinden wat hij als leermeester voordeed. Want de heilige kon niet anders leren dan hij leefde"*. Door zijn leven van 'practice what you preach' is hij een voorbeeld voor de christenen, maar zeker ook voor leidinggevend. De Regel van Benedictus kan kort samengevat worden in de bekende aanbeveling 'ora et labora' –bid en werk–.

Het werken wordt in het algemeen gezien als werkzaam zijn in dienst van God. Dit werken wordt in de kloosters met een vaste regelmaat onderbroken door gebedsdiensten –officies–. De zeven gebedsdiensten per dag worden vaak aangeduid als 'opus Dei' –werk Gods–. Een belangrijk onderdeel van de dagelijkse bezigheden van een monnik is de 'Lectio Divina' –het Goddelijke Lezen–. Dit is een indringende, meditatieve en contemplatieve wijze van aandachtig lezen van een gedeelte uit de Bijbel, een vorm van Bijbelstudie, waarbij de overdenking (als vanzelf) kan overgaan in gebed. Soms wordt ook het dagelijkse werk, dat immers ook tot Gods eer gedaan wordt, samen met de gebedsdiensten 'opus Dei' genoemd. Dat is ora et labora in de uiterste vorm weergegeven.

1.4 Geschiedenis van de Orde van Benedictus

Door de voorkeur van Gregorius de Grote voor de Regel van Benedictus en zijn zendingswerk, werd deze Regel in heel Europa bekend in de kerken en gebruikt in veel

kloosters. Willibrord en Bonifatius kunnen, als Engelse monniken op zendingsspad, als eerste Benedictijnen in Nederland beschouwd worden. Keizer Karel de Grote zag de positieve sociaal-economische invloed van de kloosters en abdijen in de omgeving waar ze stonden. Dit werd veroorzaakt door het onderwijs, de zorg, agrarische activiteiten en overige ambachten van de monniken. Hij bepaalde dat in zijn keizerrijk voortaan alleen nog maar volgens de Regel van Benedictus geleefd mocht worden in de kloostergemeenschappen. De Benedictijnse traditie is daardoor sterk geworteld in de West-Europese geschiedenis. Kenmerkend voor de monniken is dat zij de Benedictijnse beloften afleggen bij de intrede in het klooster. Dat zijn de beloften van “Stabilitas, Conversio Morem en Obedientia”. Ze beloven hiermee (te streven naar) trouw aan het klooster en aan de gemeenschap, een dagelijkse verbetering –omkeer– van hun leven(-sgewoonten) en aandachtig gehoor geven aan wat hen gezegd wordt –gehoorzaamheid–.

Uit de kloosterorde van Benedictus zijn vele kloosterorden ontstaan. Kenmerkend van allen is dat zij leven volgens de Regel van Benedictus. Vaak heeft het ontstaan van een nieuwe orde of congregatie te maken met verschillende interpretaties van de Regel, of omdat een deel van de kloostergemeenschap zich niet meer herkent in de ontstane leefstijl. Rijkdom van een klooster, die bijvoorbeeld door handel of grote giften is ontstaan, kan hiervan de oorzaak zijn. Een voorbeeld van een afscheiding is de orde van de Cisterciënzers, aangeduid met: O.Cist., Ordo Cisterciensis. De orde wordt ook wel Orde van de Cisterciënzers van de gewone observantie genoemd. Deze orde is in 1098 door Robert van Molesme opgericht in de abdij van Cîteaux. Het ontstaan van de orde van de Cisterciënzers was een reactie op de vervlakking van het naleven van de Regel van Benedictus in met name de Franse kloosters. Deze orde werd in Noord-Europa zeer omvangrijk. In honderd jaar ontstonden meer dan driehonderd cisterciënzer kloosters. En de geschiedenis herhaalt zich, want na verloop van ruim zes eeuwen ontstond uit de Cisterciëncers de orde van de Trappisten. Zij waren niet tevreden met de wijze waarop de Regel in het dagelijkse leven werd toegepast, en streefde naar een strengere naleving. De Trappisten leven strenger volgens de Regel, door de zogeheten ‘strikte observantie’ (strengere naleving, gehoorzaamheid), en vormen een zelfstandige orde. De orde wordt aangeduid met OCSO, Ordo Cisterciensis Stricteris Observantiae. De benaming Trappisten is afgeleid van het Franse klooster La Trappe waar abt Armand Jean le Bouthillier de Rancé in 1664 strenge regels instelde, die elders veel navolging kregen.

De Trappisten kregen vooral in België en Zuid-Nederland veel kloosters. Deze orde is – buiten de kloosterwereld– met name bekend om het Trappistenbier, dat alleen deze naam mag dragen als het in het trappistenklooster zelf gebrouwen is, onder verantwoordelijkheid van de abt. Bekende trappistenbieren –van de tien merken– zijn onder andere: Westmalle, Westvleteren, Orval, Chimay en de Nederlandse La Trappe en Zundert. Bij de kloosters worden, naast het bier, nog andere agrarische producten verkocht, zoals kaas, jam en wijn. Ook worden ambachten en activiteiten uitgevoerd, zoals boekdrukkerij, boekbinderijen, meditatie en zingevingscursussen. Naast de vele kloosterorden die leven volgens de Regel van Benedictus, zoals de genoemde Cisterciënzers en Trappisten, zijn er ook nog veel ‘gewone’ Benedictijnse abdijen. In Nederland bevinden zich momenteel vijf Benedictijnse kloosters, waaronder de Sint Willibrordsabdij in Doetinchem en de Sint Aderbertabdij in Egmond-Binnen.

1.5 Bijbels geïnspireerd

De Regel van Benedictus is uitermate gebaseerd en geïnspireerd op de Bijbel. De auteur van het standaardcommentaar op de Regel, Puchica, zegt hierover dat de Regel sterk christocentrisch is en gezien kan worden als ‘Regula Christi’, Regel van Christus. Verschillende keren lezen we in de Regel dat wij niets boven de liefde van Christus moeten stellen.

Puchica geeft in het zeer omvangrijke commentaar bij elk hoofdstuk verwijzingen van de betreffende tekstverzen naar de Bijbelse bron, waar Benedictus zijn aanwijzing op baseert. Datzelfde geldt voor het commentaar van Böckmann die in drie omvangrijke boeken de Regel nauwgezet bespreekt. En dan spreken we nog niet over de vele honderden commentaren en uitwerkingen van de Regel die in de loop der eeuwen geschreven zijn. Beide genoemde commentatoren geven tevens bij elk hoofdstuk en elk vers aan hoe dit deel aansluit op de reeds bestaande monastieke traditie, door de verwijzingen naar de genoemde Regels, van onder andere Basilius en Augustinus. Ook die twee kerkvaders deden niets anders dan de Bijbel laten spreken in hun Regel. Basilius is de grote moraaltheoloog uit Caesarea, Cappadocië, die op grond van het Nieuwe Testament een systematisch morele Regel voor alle christenen schreef. Dit was een thematische ordening van 1500 citaten uit het Nieuwe Testament. Vervolgens gebruikte hij die als basis voor een kleine en grote Regel, voor kleinere en grotere geloofsgemeenschappen. De kleine Regel (Askletika), bestaande uit 200 vragen en antwoorden, werd in 360 het Latijn vertaald en diende als een van de bronnen voor Benedictus. Horsiesios schreef een Regel voor leidinggeevenden op alle niveaus. Dit boek, in 404 in het Latijn vertaald, bevat zeer veel citaten uit het Oude en Nieuwe Testament. Volgens Horsiesios is zijn geschrift, de 'Liber Orsiesii', een ware spiegel voor superieuren. Van Augustinus zijn de vele omvangrijke dogmatische boeken bekend, zoals De Staat Gods en Belijdenissen. De Bijbelse kracht van die standaardwerken is herkenbaar in het kleine boekje met voorschriften voor monniken, de Regel. Deze korte Regel is zeer mild, over ascese wordt niet gesproken, er zijn veel nuanceringen en vooral staat naastenliefde, om God te dienen, centraal. Dit was voor Benedictus de bron waar hij met name zijn aanwijzingen voor de leidinggeevenden, en voor de onderlinge verhoudingen tussen de monniken, op baseert.

1.6 Drie betekenissen van de Regel

Een Regel heeft drie betekenissen, die we uit het bovenstaande kunnen herleiden. In de eerste plaats betreft de Regel het gedrag, de houding en opvattingen van de abt, dus van de eind-leidinggevende. Hij wordt hiermee gezien als voorbeeld voor hoe anderen in de gemeenschap zich dienen te gedragen. De tweede betekenis is het op schrift gezette voorschrift, gedragscode, voor allen binnen de gemeenschap, door de abt, de eindverantwoordelijke. De derde betekenis, de meest bekende, is een algemeen geldend voorschrift voor gedrag, handelen en opvattingen, hoe allen die zich tot het geheel, waartoe de gemeenschap behoort, dienen te gedragen. We zien dat de laatste betekenis het meest gebruikt wordt, maar het is de moeite waard voor leidinggevende om de tweede en zeker ook de eerste betekenis te laten 'her-leven'. 'De Regel, dat ben jezelf', net zoals Gregorius zei over Benedictus en zijn Regel: *'Hij kon niet anders schrijven, omdat hij zo leefde'*.

1.7 Oblaten

De hier geschetste geschiedenis van de Regel van Benedictus laat zien dat de Regel een Bijbelse basis heeft die voor veel meer dan alleen het kloosterleven is bedoeld. De Morele Regel van Basilius en de Liber Orsiesii zijn beide bedoeld voor alle christenen, dan wel voor christelijke leidinggeevenden. De Kleine Regel van Basilius is slechts een uittreksel van de Morele Regel. Samen met het sterk christocentrische karakter van de Regel van Benedictus, is het niet verwonderlijk dat veel mensen die Regel beschouwen als Regel voor iedere christen, ook te gebruiken in het dagelijkse leven van een leek buiten het klooster. In toenemende mate sluiten christenen zich bij een klooster aan als oblaat, om zich te laten inspireren door de Benedictijnse spiritualiteit voor het leven van alledag. Oblaten waren in de oudheid kloosterlingen die op jeugdige leeftijd door hun ouders aan een klooster werden overgedragen. Oblaat betekent letterlijk: de gegevene. Al sinds de

middeleeuwen, maar de laatste eeuw nog meer, slaat de benaming oblaten op leken die zich met een kloosterorde associëren, met name de Benedictijnen.

Het verschijnsel oblaat, waarmee een ‘met het klooster verbonden’ volwassene bedoeld wordt, die buiten, en soms als gast binnen, het klooster leeft, dateert al uit de tijd van Benedictus. In de Regel van Benedictus wordt verwezen naar gasten die zich binnen het klooster ophouden en naar arbeid die in dienst van het klooster wordt verricht door mensen die daarbuiten wonen, bijvoorbeeld bij het oogsten. Een verbinding door arbeid kan gemakkelijk overgaan naar een verbinding door gebed –ora et labora–. Ook in de Dialogen spreekt Gregorius de Grote over mensen van buiten het klooster die zich met het geestelijk leven van het klooster verbinden. Hiervoor wordt dan in het begin van de zevende eeuw nog de term ‘famuli’ gebruikt. De christenen die al dan niet in het klooster woonden, maar zich aan de gemeenschap en de Regel van Benedictus verbonden hadden, gingen voor zichzelf de naam oblaat gebruiken. In de elfde eeuw, in 1091, werden door abt William van Hirschau voor het eerst de oblaten van zijn abdij formeel georganiseerd en hij gaf hen ‘constituties’ (grondwetten). Tijdens het vierde Lateraanse Concilie in 1215 werd de term oblaat officieel door de Kerk erkend. Daarmee was de oblatuur in de Benedictijnse orde en andere monastieke tradities een formeel onderdeel van het monastieke leven. In de loop van de geschiedenis hebben zich veel adellijken en maatschappelijke en kerkelijke leiders bij de orde aangesloten en werden in de registers opgenomen. Van verschillende van hen is bekend dat zij aangepaste monastieke kleding van de abt ontvingen, die ze of dagelijks onder hun kleren konden dragen, of bij bijzondere gebeurtenissen. Voorbeelden hiervan zijn Thomas à Becket, aartsbisschop van Canterbury en William Longsword, hertog van Normandië. In de loop van de eeuwen hebben zich veel christenen aangesloten bij een van de Benedictijnse kloosters en abdijen. De betekenis van het woord oblaat, –gegevene– verwijst in de grondtekst naar ‘het aanbieden als een gift’. Dit maakt nog duidelijker wat de oblatuur betekent voor christenen die zich hierdoor willen verbinden met de Orde. Zij wilden allen vanuit hun ‘seculiere’ positie van buiten het klooster leven in gebedsverbondenheid met de monniken, in de geest van de Regel en niets boven de liefde van Christus stellen. In de laatste decennia, waarin het aantal monniken steeds minder werd, kunnen de oblaten goed bijdragen aan het in stand houden van de klooster-gemeenschappen. Bij de Willibrordsabdij in Doetinchem bijvoorbeeld, zijn ruim 100 oblaten betrokken.

In 2005 heeft de Primaat van de Orde, Notker Wolf, een delegatie van oblaten vanuit de hele wereld uitgenodigd voor een congres in Rome, het Wereldcongres van Oblaten. Sindsdien wordt het congres elke vier jaar gehouden, zie www.benedictine-oblates.org.

1.8 Katholiek of protestants?

De Regel van Benedictus krijgt de afgelopen decennia jaar in toenemende mate belangstelling van mensen die verder niets met het kloosterleven te maken hebben. De reden hiervoor kan gevonden worden in het praktisch toepasbare van de Benedictijnse spiritualiteit in alle facetten van het ‘gewone’ leven. Publicaties van bekende Benedictijnen zoals Anselm Grün, Esther de Waal en de Nederlandse oblaat Wil Derkse dragen daaraan bij. Ook tv-uitzendingen over kloosters, en met name live tv-series over managers die een stilte-retraite in een klooster beleven, zorgen voor de toenemende aandacht voor de achterliggende Regel. De verstilde rust, de contemplatie, de devotie en wijsheid, de gebalanceerde verhouding tussen arbeid, rust en gebed, en de eeuwenoude spiritualiteit staan in schril contrast met de haastige, korte termijn-hectiek van het hedendaagse leven.

Mensen die behoren tot de protestantse kerken of traditie vragen zich regelmatig af of de Benedictijnse spiritualiteit en de Regel wel past bij hun levensbeschouwelijke achtergrond. De Orde van Benedictus is immers geworteld in en gelieerd aan de Rooms-Katholieke Kerk. Toch zien we dat onder de oblaten het aantal protestanten toeneemt.

Ook bij de Wereldcongressen waren mensen aanwezig van diverse kerkelijke en culturele stromingen. De universele christelijke grondslag van de Regel krijgt steeds meer aandacht.

De Regel is in hoge mate gebaseerd op de Bijbel, met veel Bijbelse citaten en verwijzingen daarnaar. Met name de doelstelling waarvoor deze is geschreven, namelijk God zoeken, hem dienen en niets boven de liefde van Christus stellen en leven onder de werking van de Geest, versterkt dit universele christelijke beeld.

De Regel is ontstaan in de vroegchristelijke tijd. Er was nog geen sprake van scheiding tussen katholiek, protestants en andere christelijke tradities en stromingen. We zien dat in de protestantse kerk veel gebruik wordt gemaakt van de vele boeken van Augustinus. Benedictus is minder bekend, en dat is gezien het nagelaten oeuvre ook niet verwonderlijk. Maar gelet op de hiervoor beschreven bronnen van de Regel, namelijk de Bijbel en de theologische boeken van de kerkvaders, heeft de Regel net zo veel betekenis voor protestanten als katholieken.

De protestantse kerken, in al hun verscheidenheid, zijn ontstaan uit een reformatiebeweging die zich richtte op een aantal misstanden in de Rooms-Katholieke Kerk. De ‘eigen’ geloofsleer van ‘de reformatie’ wordt doorgaans kort samengevat met ‘de vijf sola’s’. Dat zijn de vijf punten waar het in de kern om gaat, namelijk: sola fide – alleen door geloof; sola gratia – alleen door genade; sola Scriptura – alleen door de Schrift; solus Christus – alleen Christus en soli Deo gloria – alleen God de eer. Deze vijf sola’s zijn overduidelijk als geloofskern van de Regel aan te merken. De notie van sola fide lezen we, met een verwijzing naar de ‘geestelijke wapenrusting’, reeds in de Proloog, de basis voor de Regel. ^{“RBProloog,21.} *Laten wij dan onze lendenen omgorden met het geloof en met de trouw in het volbrengen van het goede, en gaan wij dan, geleid door het Evangelie, voort op zijn wegen, om Hem te mogen aanschouwen, die ons naar zijn Koninkrijk geroepen heeft*”. En in hoofdstuk 7 over de nederigheid lezen we, als voorbeeld van de radicale geloofswerkelijkheid: ^{“54.} *Het is goed voor mij, dat Gij mij vernederd hebt om mij zo uw geboden te leren*”.

Ook in de Proloog wordt gewezen op de afhankelijkheid van Gods genade –sola gratia–. ^{“RBProloog,29.} *Die de Heer vrezen en daarom zich niet verheffen op hun goede levenswandel, maar die overtuigd zijn, dat zij tot het goede, dat in hen is, niet uit eigen kracht in staat zijn, maar dat het door de Heer bewerkt wordt,* ^{30.} *die daarom de Heer verheerlijken, die in hen werkt, door met de profeet te zeggen: “Niet aan ons, Heer, niet aan ons, maar aan uw Naam geef de eer”.* ^{31.} *Zo schreef de apostel Paulus niets van zijn prediking aan zichzelf toe, want hij zegt: “Door Gods genade ben ik wat ik ben”,* ^{32.} *en verder zegt hij: “Als iemand roemt, moet hij roemen op de Heer”.* Op veel plaatsen spreekt de Regel over de Bijbel als Gods woord en de bron van het goede. Honderden citaten uit en verwijzingen naar de Bijbel bevestigen de visie van Sola Scriptura. Helemaal aan het eind wordt dat nogmaals concreet gezegd: ^{“RB73,3.} *Want welke bladzijde, welk woord uit de door God geïnspireerde Schriften van het Oude en Nieuwe Testament is niet een betrouwbaar richtsnoer voor het leven van de mens?”* Zoals gezegd is de Regel sterk christocentrisch. Veel aanwijzingen zijn gericht op het uitsluitend en volkomen de eer geven aan Christus, –solus Christus–, zoals betreffende de gastvrijheid: ‘gasten ontvangen, zoals Christus zelf ontvangen zou worden’. Op veel plaatsen in de Regel worden de gelovigen opgeroepen om de eigen wil te negeren en niets boven de liefde van Christus te plaatsen. Het volgende citaat is daarvan een goed voorbeeld: ^{“RB7,1.} *De eerste trap van nederigheid is ogenblikkelijke gehoorzaamheid.* ^{2.} *Zij moet eigen zijn aan mensen die niets méér ter harte gaat dan Christus*”. Zo wordt ook met de gehoorzaamheid niet gewezen op een ascese gericht op zelfverheffing, maar op een gehoorzaamheid in navolging van Christus. Datzelfde geldt voor de houding van nederigheid, bescheidenheid en deemoed.

De Regel is in zijn geheel gericht op het brengen van lofprijzingen aan God en het leven tot Zijn eer, soli Deo gloria. Er wordt in de Regel veel aandacht geschonken aan de

gebedsdiensten. Dat betreft zowel de inhoud als de eerbiedige houding die men tijdens de diensten moet aannemen. De houding in deze diensten, maar ook tijdens de arbeid en de andere tijden, moet steeds zo zijn dat God daardoor geëerd wordt. Het hele leven van ieder persoonlijk en samen in de gemeenschap is gericht op Gods eer. ^{„RBProloog,45.} *Wij willen daarom een oefenschool gaan stichten voor de dienst van de Heer”.*

Ockholm heeft dit uitgebreid in zijn boek *Monk habits for everyday people, Benedictine spirituality for Protestants* beschreven. We zien in steeds meer protestantse kerken, zowel in kerkdiensten als in kleinere bijeenkomsten, elementen en gewoonten (habits) uit de Benedictijnse traditie verschijnen en doorklinken. Veel protestantse kerken organiseren voor leden zogenaamde ‘kloosterweekenden’, om kennis te maken met de kloostertraditie, maar ook om tot inkeer te komen. De Regel is voor alle christenen een bron van inspiratie om hun leven vorm te geven en te richten op God. En daarmee ook een bron van aanwijzingen voor christelijke leidinggevenden, zowel protestants als katholiek.

God,

Gij hebt vader Benedictus
tot een voortreffelijke leermeester gemaakt
in de oefenschool
voor de dienst van de Heer.

Wij vragen U:

Geef dat wij niets stellen boven de liefde tot U
en blij voortgaan op de weg van uw geboden.

Door onze Heer Jezus Christus, uw Zoon,
die met U leeft en heerst
in de eenheid van de heilige Geest,

God,
door de eeuwen der eeuwen.

Amen.